

EFEAKADEMİ YAYINLARI

ISBN 978-605230817-2

Ders Kitaplarında Ermeni Meselesi

EFEAKADEMİ YAYINLARI

Ders Kitaplarında Ermeni Meselesi

Doç. Dr. Şahin ORUÇ
Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Doç. Dr. Mustafa ŞEKER
Dr. Mustafa İÇEN

EFEAKADEMİ YAYINLARI

Ders Kitaplarında Ermeni Meselesi

HAZIRLAYANLAR

Doç. Dr. Şahin ORUÇ

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

Doç. Dr. Mustafa ŞEKER

Dr. Mustafa İÇEN

EFE AKADEMİ YAYINLARI

İSTANBUL - 2018

DERS KİTAPLARINDA ERMENİ MESELESİ

Şahin ORUÇ, Mustafa GÜNDÜZ
Mustafa ŞEKER, Mustafa İÇEN

ISBN : 978-605-2308-17-2
Sertifika No : 21318
Matbaa Sertifika No : 21318

Efe Akademi Yayınları
Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü
Davutpaşa – Esenler / İSTANBUL
Tel : (0212) 483 13 13
FAX : (0212) 482 22 00
www.ofis2005.com
www.efeakademi.com

Matbaa Adresi :
Ofis2005 Fotokopi ve Büro Makineleri San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Merkez Mah. YTÜ Kampüsiçi
Güngören / Esenler
İSTANBUL

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

İSTANBUL - 2018

Ders Kitaplarında Ermeni Meselesi

HAZIRLAYANLAR

Doç. Dr. Şahin ORUÇ

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

Doç. Dr. Mustafa ŞEKER

Dr. Mustafa İÇEN

EFE AKADEMİ YAYINLARI

İSTANBUL - 2018

ÖNSÖZ

Ders kitapları eğitim-öğretim sürecinin en önemli ve vazgeçilmez eğitim araçlarının başında gelir. Fen bilimleri yanında, beşeri/sosyal bilimlerde de araç-gereç kullanımı giderek artan bir eğilim göstermekte ve öğretimin niteliğine gün geçtikte daha çok katkı yaptığı gözlenmektedir. Özellikle tarih ve sosyal bilgiler ders kitapları, toplumsal değerlerin, milli meselelerin yeni kuşaklara aktarımında ve kültürel özelliklerin devamında en işlevsel araçlar olarak kabul edilmektedir. Ders kitaplarında zamanın şartları ve imkânları gereği yeni neslin kazanması gereken birçok bilgi ve davranışa yer verilir. Tanımlanmış bilgi ve davranışların bir süreç dâhilinde içselleştirilebilmesi için bir dizi etkinlik eşliğinde sunulması gerekir. Sözlü ders anlatımları bunun başında gelir. Sınıf için ders anlatımını pekiştiren ve daimi kılan ana materyal ise dersin kitabıdır. Bu bakımdan bir derste nelerin öğretildiği ya da öğretilmek istendiğini görebilmenin en kesin yolu ders kitaplarına bakmaktır.

Bir arada yaşamanın kaçınılmaz gereklerinden biri, ortak değerler dünyasına sahip olmaktır. Ulus-devletlerin ortaya çıkması, ulaşım ve iletişimin inanılmaz derecede artması ve toplumsal/coğrafi mesafelerin kısalmasıyla, insanlar arası ortak değerlerin daha hızlı ve etkin bir şekilde oluşmasını mecburi kıldı. Bu sebeple kamusal, yaygın eğitime ihtiyaç arttı. Bu süreçte ortak kimlikler, kabuller ve dışsallaştırmalar da söz konusu oldu. Toplumların ortak dostları ve düşmanları üretildi. Bu kavramsallaştırmanın entelektüelden toplumun alt katmanlarına yayılmasını sağlayacak en önemli araç ders kitapları oldu.

Bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nin modern bir ulus-devlete dönüşmesi hayli sancılı oldu. Türkiye Cumhuriyeti, kurum, kuruluş ve felsefî arka plan bakımından Osmanlı Devleti'nin bir devamıdır. Ancak bu yeni devlet bir ulus-devlettir. Rejimi, yönetim biçimi, yönettiği toplumlara bakışı eskisinden belirgin bir şekilde değişmiştir. Özellikle imparatorluktan ulus-devlete geçiş dönemindeki sancılar, farklı toplum kesimleri arasında inanılmaz bakış açılarının gelişmesine duygusal farklılaşmalara sebep olmuştur. İşte bunlardan biri de Türkler ve Ermeniler arasında cereyan eden hadiselerdir.

Osmanlı toplumunun "millet-i sadıkası" ulus-devlet ideolojilerinin yükselişe geçmesiyle müstakil/bağımsız bir devlet olabilmek için 1860'lardan itibaren hızlı bir hareketlenme dönemine girdi. Kısa süre içinde Doğu illeri başta olmak üzere farklı bölgelerde Ermeni İsyanları görülmeye başladı. Farklı taleplerle devletin kendi bölgelerinde reform yapmasını isteyen Ermenilerin en büyük destekçisi elbette başta Amerika ve İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri idi. Buna zaman zaman Rusya da dâhil oldu. II. Abdülhamid döneminde hayli yükselen ve toplumu şiddete bulayan Ermeni isyanları zaman zaman sert tedbirler de alınarak bastırıldı ise de giderek artan bir ivme gösterdi. II. Meşrutiyet'in özgür! ortamında daha da artan çeteleşme, örgütlenme faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle zirve noktasına ulaştı. Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri savaş halindeki devletin bekasını koruyabilmek, halkın huzurunu sağlayabilmek için 1915'te bir dizi tedbir aldı. Ermenilerden bir kısmı, geçici bir tedbir olarak, daha sakin ve güvenli merkezlere sevk edildi. Buna bir tür zorunlu göç de denilebilir. Elbette binlerce kişinin

zorunlu göçe tabi tutulması, devletin ve süreci idare edenlerin de iradesi dışında bir takım suiistimallerin olmasına sebep olmuş olabilir. Neticede sayıları kesin olarak bilinmese de büyük bir Ermeni kitlesi başka yerlere göç ettirildi. Savaşın Osmanlı aleyhine neticelenmesinden sonra ise, büyük toprak kayıpları, toplumsal alt üst oluşlarla Ermeni toplumunda büyük acıların yaşanması, başka ülkelere göç etme gibi durumlar söz konusu oldu. Ancak bütün bunlar devletin ve bütün toplum kesimlerinin bekası ve huzuru için alınmış, alınması gerekli önlemler cümlesindendir.

Ermenilerin 1950 sonrasında diasporada ortak bir değer etrafında birleşebilmek adına buldukları en kullanışlı olgulardan biri 1915 olayları olarak görüldü. Bunun üzere, aslında tam anlamıyla bir anakronizm olarak "soykırım" ifadesi kullanılmaya başlandı ki, bu hemen her bakımdan tarihi realiteye aykırı bir kavramsallaştırmadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti de böylesi bir isnadı asla kabul etmedi, edemezdi. Bu realitenin yeni nesle öğretilebilmesi için de tarih ders kitaplarında mezkûr hadisenin anlatılması gerekliydi.

İşte bu sebeple, diaspora Ermenilerinin sözde iddialarına bir tür "antitez" olarak 1915 Olaylarının devlet ve toplum açısından zorunluluğunu anlatmak ve belgelerin imkan verdiği ölçüde gerçeklerin ortaya konulması adına bu hadisenin süreci hakkında ders kitaplarında yer verilmeye başlanmıştır. Burada amaç, Türkiye'nin tezlerinin milletin yeni nesli tarafından bilinmesini sağlamaktır.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar okutulmuş ve okutulmakta olan Tarih ve Sosyal

Bilgiler Ders Kitapları, içerik analizi yöntemiyle incelenerek söz konusu meselenin ders kitaplarında, hangi ölçüde, ne miktarda ve nasıl bir söyle ile yer aldığını ortaya koymaktır.

Araştırma, Yıldız Teknik Üniversitesi, Bilimsel Araştırmaları Destekleme Koordinasyon birimi bünyesinde **2016-09-04-KAP02** kodlu "Tarih ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Ermeni Meselesi" adıyla proje olarak yapılmıştır.

İ ç i n d e k i l e r

ÖNSÖZ v

YÖNTEM VE ÖRNEKLEM xiii

İncelenen Kitaplar xv

İncelenen Programlar xvii

Giriş: 19

TARİH BİLİMİ VE OKULLARDA TARİH DERSİ 19

Tarih Öğretiminin Amaçları 21

Tarih Dersi ve Ulus-Devletler: Tarihin Araçsallaştırılması. 25

II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Okulları ve Tarih Ders Kitapları 29

II. Meşrutiyet Dönemi: Militer, Milliyetçi ve Milli Eğitim Projeleri 32

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİH DERSİ VE AMAÇLARI 35

Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Programlarında Ermeniler ve Ermeni Meselesi 37

1926, İlköğretim Ders Müfredatı 37

1931, Lise Tarih Ders Programı 37

1931, *Tarih I.* Ortaöğretim Ders Programı 38

1938, Ortaokul Tarih Ders Programı 38

1938, Lise Tarih Ders Programı 38

1956, Lise Tarih Programı 38

1977, 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı 38
1981, Ortaöğretim İnkılap Tarihi Programı.....39
1981, Ortaöğretim Kurumları T.C. İnkılap Tarihi Programı Konuları.....40
1981, Temel Eğitim II. Kademe Okulları, T.C. İnkılap Tarihi Müfredatı.....40
1982, Ortaöğretim Tarih Dersi Programı 40
1990, İlkokul 4. ve 5. Sosyal Bilgiler Programı 41
1992, Ortaöğretim Programı.....41
1993, 4. Sınıf, Sosyal Bilgiler Programı 41
1998, Sosyal Bilgiler Programı.....41
2002, Ermeni Sorunuyla İlgili Milli Eğitim Bakanlığı Kararı.....45
Türkler ve Ermeniler.....55
Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkması 56
1915 Olayları, Zorunlu Tehcir ve Ermeni Sorunu 58
Ermeni Sorununun Uluslararasılaşması ve Ermeni Terörü.67
DERS KİTAPLARINDA ERMENİ MESELESİ, (1929-2017).....71
1. Süleyman Edip, Ali Tevfik, *İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri*, 1929. (İstanbul, 1929, s.78). 71
2. Ali Reşat, *İlk Mekteplerde Tarih Dersleri 5. Sınıf*, 1931. 72
3. *Tarih II*, 1933.....72

4. *Tarih III*, 1933.....73

5. *Tarih IV*, 1933.....74

6. *İlkokul Tarih 5. Sınıf*, 1945.....79

7. Faik Reşit Unat, Kamil Su, *İlkokullar İçin Tarih 5. Sınıf*, 1950.....82

8. Hilmi Oran, *İlkokullar İçin Tarih, 5. Sınıf*, 1960. 83

9. Ali Ekrem Ünal, Rakım Çalapala, *Tarih İlkokul 5. Sınıf*, 1965. (İstanbul: Atlas Yayınevi, 1965, s.126-130).....84

10. *Ortaokullar İçin Milli Coğrafya*, 1989.....86

11. Niyazi Akşit, *Milli Tarih Ana Ders Kitabı, Ortaokul 2. Sınıf*, 1989.....87

12. *Genel Türk Tarihi 2. Sınıf*, 1997. 89

13. *Lise ve Dengi Okullar İçin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük* 91

14. *T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 8. Sınıf*, 2006. .96

15. *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, 2006.....102

16. *Ortaokul Sosyal Bilgiler 7. Sınıf*, 2006.....103

17. *Ortaokul Sosyal Bilgiler 7. Sınıf*, 2006.....106

18. *Ortaokul T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf*, 2006.....107

19. *Tarih, 9. Sınıf*, 2008.....110

20. *Ortaöğretim T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, 2012.....112

21. *Tarih, 9. Sınıf*, 2012.....115

22. *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, 12. Sınıf*, 2014. 118
23. *Ortaöğretim T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, 2014.....120
24. *Tarih, 9. Sınıf*, 2014.....138
25. *Tarih, 10. Sınıf*, 2014.....141
26. *Tarih, 11. Sınıf*, 2014.....172
27. *Tarih, 11. Sınıf*, 2017.....176
28. *İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, 2017.....180
29. *Tarih 11. Sınıf*, 2017.....181
SONUÇ ve ÖNERİLER.....184
KAYNAKÇA.....197

YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Bu araştırma literatür tarama yöntemine dayanmaktadır. Literatür taramada belli bir konudaki birikimin belli bir zaman aralığındaki ürünleri yine belli kavramlar ve konular etrafında taranarak bir yekûn oluşturulur. Ortaya çıkarılan birikim, araştırmacının incelemek istediği kavram ve konu doğrultusunda bir araya getirilerek tasnif edilir ve bulgular kendi aralarında yorumlanırlar.

Bu araştırmada 1929-2017 Tarihleri arası sosyal bilgiler ve tarih ders programları ve ders kitaplarında Ermeni meselesinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Temel kaynak ders programları ve ders kitaplarıdır. Ders programları büyük ölçüde Tebliğler Dergisi'nde yayımlandığından oradan temin edilmiştir. Ders kitaplarına erişim ise Türkiye'de ciddi sorunlardan biridir. Kütüphanelerde ve okullarda ders kitaplarına yönelik yeterli ve nitelikli koleksiyonlar yoktur. Tarih, coğrafya, edebiyat vb. derslerle ilgili Tanzimat'tan bu yana binlerce kitap yazılmış ve okullarda okutulmuştur. Ancak bu kitapların tamamına erişim nerdeyse imkânsızdır. Sosyal bilim araştırmacıları ders kitapları üzerine bir araştırma yürüttüklerinde çoğu kere ulaşabildikleriyle yetinmek durumundadır.

Bu araştırmanın uygulayanları olarak biz de eldeki imkânlar ölçüsünde, ulaşabildiğimiz kitapları inceledik. Bu bağlamda toplam 29 kitap tarandı. Her kitapta Ermeni ve Ermeni meselesi, Ermeni olayları ile ilgili konular, bağlamlarından kopartılmadan bir araya getirildi. Öncelikle her kitapta Ermeni ve Ermeni meselesiyle ilgili kavramlar nasıl bir bağlamda kullanılmıştır ve bu konuya nasıl yaklaşılmıştır sorusuna cevap olarak metinler

hakkında kısa yorumlar yapıldı. Ardından ise bütün bu yorumlara yönelik bir sonuç metni meydana getirildi. Ermeni meselesiyle ilgili büyük bir literatür olduğunda bu literatürü bütünüyle incelemekten ziyade, bu araştırmanın giriş kısmını teşkil edebilecek bir metne de yer verildi.

Ermeni meselesinin ders kitaplarında yer alması aslında aynı zamanda tarih ve sosyal bilgiler derslerinin okul müfredatına konulmasıyla da doğrudan ilgilidir. Önce tarih ve sosyal bilgiler gibi dersler müfredata konulmuş, ardından da bu müfredat siyasal iktidarın istekleri doğrultusunda biçimlenmiştir. Türkiye'de bu sürecin büyük ölçüde Sultan II. Abdülhamid döneminde başladığı söylenebilir. Ancak daha sonra II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde II. Abdülhamid döneminin tecrübesi büyük ölçüde devam ettirilmiştir. Bu realiteyi vurgulamak adına kitabın başına bir giriş kısmı da eklenmiştir.

İncelenen Kitaplar

1. Süleyman Edip, Ali Tevfik*, İlk Mektep Çocuklarına Tarih Dersleri,* (İstanbul, 1929).
2. Ali Reşat, *İlk Mekteplerde Tarih Dersleri 5. Sınıf*, (İstanbul: 1931).
3. *Tarih II*, (İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul Devlet Matbaası, 1933).
4. *Tarih III*, (İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul Devlet Matbaası, 1933).
5. *Tarih IV*, (İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Devlet Matbaası, 1933).
6. *İlkokul Tarih 5. Sınıf*, (Maarif İstanbul: Matbaası, 1945).
7. Faik Reşit Unat, Kamil Su, *İlkokullar İçin Tarih 5. Sınıf*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1950).
8. Hilmi Oran, *İlkokullar İçin Tarih 5. Sınıf* Ders, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1960).
9. Ali Ekrem Ünal, Rakım Çalapala, *Tarih İlkokul 5. Sınıf*, (İstanbul: Atlas Yayınevi, 1965).
10. *Ortaokullar İçin Milli Coğrafya*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1989).
11. Niyazi Akşit, *Milli Tarih Ana Ders Kitabı, Ortaokul 2. Sınıf*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1989).
12. *Genel Türk Tarihi 2. Sınıf*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1997).
13. *İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, 8. Sınıf*, (Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2006).

14. İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. Sınıf, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 2006).

15. *Ortaokul Sosyal Bilgiler 7. Sınıf*, (Ankara: Ada Yayıncılık, 2006, s.73, 83, 88, 151).

16. *Ortaokul Sosyal Bilgiler 7. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2006).

17. *Ortaokul T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2006).

18. Tarih, 9. Sınıf, (2008).

19. *Ortaöğretim T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, (İstanbul: Netbil Basım ve Yayıncılık, 2012).

20. *Tarih, 9. Sınıf*, (Ankara: Biryay Yayınları, 2012).

21. *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, 12. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014).

22. *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014).

23. *Tarih, 9. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014).

24. *Tarih, 10. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014).

25. *Tarih, 11. Sınıf,* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014).

26. *Tarih, 11. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2017).

27. MUMCU, Ahmet, SU, K. Mükerrem (2003), *Lise ve Dengi Okullar İçin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük,* Milli Eğitim Basımevi, 2003)

28. *İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2017).

29. *Tarih 11. Sınıf*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2017).

İncelenen Programlar

1. 1926, İlköğretim Ders Müfredatı
2. 1931, Lise Tarih Ders Programı
3. 1931, *Tarih I.* Ortaöğretim Ders Programı
4. 1938, Ortaokul Tarih Ders Programı
5. 1938, Lise Tarih Ders Programı
6. 1956, Lise Tarih Programı
7. 1977, 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı
8. 1981, Ortaöğretim İnkılap Tarihi Programı
9. 1981, Ortaöğretim Kurumları T.C. İnkılap Tarihi Programı Konuları
10. 1981, Temel Eğitim II. Kademe Okulları, T.C. İnkılap Tarihi Müfredatı
11. 1982, Ortaöğretim Tarih Dersi Programı
12. 1990, İlkokul 4. ve 5. Sosyal Bilgiler Programı
13. 1992, Ortaöğretim Programı
14. 1993, 4. Sınıf, Sosyal Bilgiler Programı
15. 1998, Sosyal Bilgiler Programı
16. 2002, Ermeni Sorunuyla İlgili Milli Eğitim Bakanlığı Kararı
17. 2002, 7. Sınıf. Sosyal Bilgiler Dersi

KAYNAKÇA

Aktan, Gündüz. (2006). "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi", *Ermeni Soykırım İddiaları, Yanlış Hesap Talat'dan ve Tehcirden Dönünce*, Ankara: Cedit Neşriyat, ss. 35-88.

Atalar, Münir. (2003). "Sözde Ermeni Soykırım İddiasına Reddiye", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri III*, Ankara: ASAM-EREN Yayınları, ss. 307–320.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye, 2. Şube, No. 2/D13.

Çalık, Mustafa. (2006). *Ermeni Soykırımı İddiaları*, Ankara: Cedit Neşriyat.

Çiçek, Kemal. (2005). *Ermenilerin Zorunlu Göçü: 1915-1917* (Vol. 110). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dance, E. H. (1971). *Orta Dereceli Okullarda Tarihin Yeri*, (Çeviren: Osman Horasanlı), İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, Milli eğitim Basımevi.

De Maleville, G. (1998). *Fransız Avukatın Ermeni Tezleri Karsısında Türkiye Savunması: 1915 Osmanlı-Rus Ermeni Trajedisi*. (Çeviren: N. Bakkaloğlu). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Enginün, İnci (1985). "Tanzimat Sonrası Romanlarımızda Ermeni Tipleri", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu* (8–12 Ekim 1984), Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, ss.53–64.

Erdoğdu, Teyfur. (2016). "Tarih Araştırmalarında Yeni Eğilimler", *Sosyal Bilimlerde Yeni Eğilimler*, Ankara: Nobel Yayınları.

Eryılmaz, B. (1990). *Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul: Risale Yayınları.

Foreign Policy Institute. (1982). *The Armenian Issue in Nine Questions and Answers* (2nd Edition). Ankara.

Gürün, Kemal. (2008) *Ermeni Dosyası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Halaçoğlu, Yusuf. (2001). *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914–1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Halaçoğlu, Yusuf. (2005). *Ermeni Tehciri*, İstanbul: Babıâli Kültür Yayınları.

Hamidullah, Muhammed. (1983). *İslâm'da Devlet İdaresi*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Hocaoğlu, Mehmet (1976). *Arşiv Vesikalarıyla Türkiye'de Ermeni Mezalimi ve Ermeniler*. İstanbul: Anda Dağıtım.

Hainoğlu, M. Şükrü. (2017). "Ermeni Meselesini Neden Tarihselleştiremiyoruz?", *Derin Tarih*, Nisan 2017, ss.43-48.

Kodaman, Bayram. (1994). *Türkler- Ermeniler ve Avrupa*. Ankara: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.

Kop, Yaşar. (2017). "Tarihi Seyir ve Eğitimsel Bazda 1915 Ermeni Olaylarına İlişkin Literatür Üzerine Genel Bir

Analiz", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/15, ss.121-134.

Memiş, Ekrem. (2012). "Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri", www.aku.edu.tr/ AKU/ Dosya Yonetimi/.../dergi/VII1/ ememis.pdf, (Erişim Tarihi: 24.01.2017).

Metin, Erhan. (2015). *Türk Ders Kitaplarında "Ermeniler" Cumhuriyet'ten Günümüze*, Ankara: TEPAV Yayınları.

Moltke, H. Von. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları,* (Çeviren: *Hayrullah Örs*), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Ortaylı, İlber. (2011). *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Ankara: Cedit Neşriyat.

Öke, Mim Kemal. (1986). *Ermeni Sorunu*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Perinçek, Doğu. (2006). *Ermeni Sorununda Strateji ve Siyase*t, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Perinçek, Mehmet. (2006). *Ermeni Devlet Adamı B. A. Boryan'ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Protocol II Additional to the Conventions of 12 August 1949, Article 17.

Saray, Mehmet. (1985). "Türk-Rus münasebetleri ve Ermeni meselesi." *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, (8–12 Ekim 1984 Erzurum),* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Sazak, Derya. (2005, 21 Mart). "Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu ile Röportaj". *Milliyet Gazetesi*.

Sonyel, Selahi. (1988). "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları", *Belleten* II/201. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sonyel, Selahi. (1993). *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*. Ankara: Turkish Historical Society Printing House.

Sonyel, Selahi. (1994). "Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayr-ı Müslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri", *Tanzimat'ın 150. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu*, (31 Ekim–3 Kasım 1989), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şimşir, Bilal. (2006). *Ermeni Meselesi (1774–2005)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tansel, Selahattin. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya I*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Uras, Esat. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* (2. Baskı), İstanbul: Belge Yayınları.

Yıldırım. Hüsamettin. (2000). *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, Ankara: Sistem Ofset Yayınları.

Yinanç, Rafet. (2001). "Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 37, ss.250-260.